

Arkadiusz Jełowicki

Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie

Małgorzata Kunecka

Państwowe Muzeum Etnograficzne w Warszawie

Janusz Radwański

Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej

Grzegorz Studnicki

Muzeum Śląska Cieszyńskiego w Cieszynie

Komunikat o Konkursie PTL – Nagroda im. Antoniego Kaliny w kategorii wystawy. Edycja 2025 r.

W dniu 20 sierpnia 2025 roku zebrało się jury powołane do oceny w Konkursie PTL - Nagroda im. Antoniego Kaliny w kategorii „najciekawsza wystawa o tematyce etnologicznej/antropologicznej” w składzie: dr Arkadiusz Jełowicki (Muzeum Narodowe Rolnictwa w Szreniawie), Małgorzata Kunecka (Państwowe Muzeum Etnograficzne w Warszawie), dr Janusz Radwański (Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej), dr hab. Grzegorz Studnicki, prof. US (Muzeum Śląska Cieszyńskiego w Cieszynie). Zgłoszono do konkursu następujące wystawy:

1. *Formy piernikarskie w polskich kolekcjach muzealnych*, organizator Muzeum Okręgowe w Toruniu, kuratorzy: Małgorzata Mikulska-Wernerowicz i Krzysztof Lewandowski.
2. *Wilamowianie i ich sąsiedzi*, organizator Muzeum Kultury Wilamowskiej w Wilamowicach, kuratorzy: Justyna Majerska-Sznajder, Tymoteusz Król, Rafał Sznajder.
3. *Fotografia – dokumenty, obrazy, dzieła. Czarno-biała retrospekcja z badań terenowych Muzeum Etnograficznego w Toruniu*, organizator

Muzeum Etnograficzne im. prof. Marii Znamierowskiej Prüfferowej w Toruniu; kuratorzy: Artur Trapszyc, Dorota Kunicka.

4. *Dwie dusze twórcy ludowego*, organizator Państwowe Muzeum Etnograficzne w Warszawie, kuratorki: Ewa Klekot, Amudena Rutkowska.
5. *Od wielkiego dzwonu. Świętowanie w Krakowie*, Muzeum Krakowa, Centrum Interpretacji Niematerialnego Dziedzictwa Krakowa, kuratorzy: Izabela Okręglińska, Bartosz Arkuszewski, Dominika Kozłowska-Matosz, Łukasz Sochacki.

Po stwierdzeniu ważności zgłoszeń jury przystąpiło do oceny. Ustalono wewnętrzną procedurę pomocniczą oceniania wystaw, w której zastosowano cztery kryteria opiniowania: 1. pomysł/idea, 2. kreacja/oprawa, 3. edukacja i 4. promocja. Opis kryteriów przytoczono w końcowej części protokołu. Wyznaczono także punktację dla każdego kryterium od 0 do 5 punktów. Każdy z członków/kiń jury samodzielnie przyznawał punkty zgłoszonym wystawom. Oznaczało to, że zsumowany wynik dla każdej z nich mógł mieścić się w zakresie od 0 do 100 punktów.

Wynik Konkursu

Decyzją jury szóstej edycji Konkursu PTL im. Antoniego Kaliny w kategorii „najciekawsza wystawa o tematyce etnologicznej/antropologicznej”.

1. Została nagrodzona wystawa: *Wilamowianie i ich sąsiedzi*, organizator Muzeum Kultury Wilamowskiej w Wilamowicach, kuratorzy: Justyna Majerska-Sznajder, Tymoteusz Król, Rafał Sznajder.
2. Miejsce drugie i wyróżnienie specjalne zdobyła wystawa *Formy pier-nikarskie w polskich kolekcjach muzealnych*, organizator Muzeum Okręgowe w Toruniu, kuratorzy: Małgorzata Mikulska-Wernerowicz i Krzysztof Lewandowski.

Wystawa nagrodzona

Powstanie Muzeum Kultury Wilamowskiej jest zasługą osób, którym bliska jest idea ocalenia oraz rewitalizacji wyjątkowej kultury Wilamowic wraz z odróżniającym ich społeczeństwem, na tle sąsiednich miejscowości, językiem wilamowskim. Staraniem miejscowych stowarzyszeń i organizacji społecznych, głównie Stowarzyszenia na Rzecz Zachowania Dziedzictwa Kulturowego Miasta Wilamowice „Wilamowianie”, udało się wpłynąć na władze gminy, by ta – przy merytorycznym wsparciu oddolnych działaczy i dokumentalistów miejscowej kultury – podjęła się stworzenia instytucji,

która nie tylko dokumentuje i gromadzi artefakty związane z miejscowymi tradycjami, kulturą społeczną, gospodarczą czy duchową dawnych mieszkańców usatkwowanych na pograniczu Śląska i Małopolski Wilamowice, ale także popularyzowała wiedzę w tym zakresie oraz wspierała działania mające chronić miejscowy język przed zniknięciem.

Środki finansowe na realizację tego celu pozyskano z tzw. Funduszy Norweskich (Mechanizm Finansowy EOG i Norweski Mechanizm Finansowy). Na przełomie roku 2020 i 2021 realizacja przedsięwzięcia stanęła pod znakiem zapytania. Powodem było przyjęcie przez Radę Gminy Wilamowice w 2019 roku tzw. „uchwały anty-LGBT”¹. Spowodowało to, że na przełomie roku 2020 i 2021 grantodawca wstrzymał środki na budowę muzeum. Nieco wcześniej część wspólnoty lokalnej sprzeciwiła się uchwale. Wszystko to doprowadziło do jej uchylenia i tym samym, jeszcze w 2021 roku, środki finansowe uruchomiono ponownie, a prace mogły ruszyć znowu². W marcu 2024 roku, zakończono ważniejsze prace budowlano-wykończeniowe w nowo postawionym budynku. Kolejne miesiące upływały na przygotowaniu Muzeum Kultury Wilamowskiej, selekcji eksponatów i aranżacji ekspozycji stałej zatytułowanej *Wilamowianie i ich sąsiedzi*, którą udostępniono zwiedzającym 2 lipca 2024 roku.

Autorzy i autorki stałej ekspozycji w sprawny sposób połączyli elementy klasycznych wystaw etnograficznych ze współczesnymi trendami wystawienniczymi. Obok licznych oryginalnych artefaktów, pozyskanych od mieszkańców Wilamowic, uratowanych niejednokrotnie przed bezpowrotnym zniszczeniem (utrata), zwiedzający mogą skorzystać z niektórych współczesnych rozwiązań wspomagających zapamiętanie przekazywanych za pośrednictwem wystawy treści (m.in. prezentacje multimedialne, próbki tkanin, które można dotykać, infografiki). Prezentowanym eksponatom towarzyszą podpisy i informacje wyjaśniające kontekst społeczno-kulturowy, którego dotyczą poszczególne części ekspozycji. Są

¹ Ł. Klimaniec, *Wilamowice stracą pieniądze na muzeum za „wsparcie konstytucyjnego modelu rodziny”?*; źródło: https://dziennikzachodni.pl/wilamowice-straca-pieniadze-na-muzeum-za-wsparcie-konstytucyjnego-modelu-rodziny/ar/c15-15432153#google_vignette [dostęp: 11.10.2025].

² Zob. E. Furtak, *Kraina wyklętego języka powinna być strefą wolną od nienawiści*; źródło: <https://bielskobiala.wyborcza.pl/bielskobiala/7,88025,25768477,kraina-wyklętego-jezyka-powinna-byc-stefa-wolna-od-nienawisci.html> [dostęp: 11.10.2025]; M. Bednarek, E. Furtak, *Awantura w Wilamowicach. Mieszkańcy naciskają na radnych, żeby wycofali się z uchwały anty-LGBT*; źródło: <https://bielskobiala.wyborcza.pl/bielskobiala/7,88025,26804137,awantura-w-wilamowicach-mieszkancy-naciskaja-na-radnych-zeby.html> [dostęp: 11.10.2025].

one sporządzone w *wymysiöerys* (tj. w języku mieszkańców Wilamowic, który w 2007 roku został zarejestrowany przez Bibliotekę Kongresu USA [kod: ISO 639-3: wym³], zaś dwa lata później został umieszczony przez UNESCO, na mapie języków ginących w kategorii „poważnie zagrożony”⁴) i polskim. Zwiedzający wystawę mogą także skorzystać z audio przewodników we wspomnianych językach oraz innych.

Pierwsza część ekspozycji skupia się na początkach osadnictwa w Wilamowicach, skąd hipotetycznie pochodzą ich mieszkańcy. Przy tej okazji autorki i autorzy wystawy próbują przybliżyć czym zajmowali się, przez stulecia Wilamowianie (rolnictwo, tkactwo, handel). Można tutaj zobaczyć zaaranżowane wewnątrz chałupy, które wypełniają artefakty znalezione na terenie miejscowości. Na uwagę zasługuje część poświęcona występującym w Wilamowicach formom ubioru, ale także tutejszym tradycjom i obrzędom. W kolejnej części można zobaczyć, pamiątki związane z pierwszymi próbami dokumentacji kultury Wilamowian oraz sposobami przedstawiania ich kultury jako polskiej i niemieckiej. Kolejny fragment wystawy poświęcony jest losom mieszkańców Wilamowic w okresie II wojny światowej oraz po jej zakończeniu, kiedy część zmuszona była opuścić swoje dotychczasowe miejsce życia, a ich kultura i język były przez wiele lat rugowane przez władze PRL. Zwiedzający mogą tutaj odsłuchać wspomnienia mieszkańców, zobaczyć również materiały ukazujące gromadzenie przejawów języka wilamowskiego, ale także aktualny stan liczebny jego użytkowników, jego autentycznych depozytariuszy oraz osoby, które używały i dbały o miejscowe stroje. Podsumowując, wystawa przedstawia Wilamowian na tle ich sąsiadów, pokazuje co ich wyróżnia, ich złożone dzieje oraz jakie działania były i są podejmowane, by zachować, to co decyduje o niepowtarzalności Wilamowic w wymiarze języka, kultury oraz tradycji.

Wraz z otwarciem wystawy *Wilamowianie i ich sąsiedzi*, organizatorzy muzeum przygotowali liczne materiały popularyzujące wiedzę o miejscowej kulturze i tradycjach, ale także wspierające naukę ginącego języka. W tym zakresie podejmowana jest współpraca z instytucjami i jednostkami badawczymi, w czym pośredniczy m.in. współautor wystawy Tymoteusz Król. Przykładem takich działań może być wydana przez Polskie Towarzystwo Ludoznawcze publikacja autorstwa wspomnianego badacza,

³ Zob. <https://iso639-3.sil.org/code/wym> [dostęp 11.10.2025].

⁴ Zob. T. Król, *Wymysö ej á séjny, kliny stot. Gysihta fu Wymysiöejyn yr wymysiöerysa spröh / Wilamowice to piękne, małe miasto: Wilamowskojęzyczne opowieści Wilamowian*. Wrocław 2023, s. 21.

przeszłości, kultury i języka Wilamowic pt. *Wymysoü ej á šejny, kliny štot. Gysihta fu Wymysiöejyn yr wymysiöeryša špröh / Wilamowice to piękne, małe miasto: Wilamowskojęzyczne opowieści Wilamowian* (2023). Dzięki dofinansowaniu ze wspomnianych Funduszy Norweskich oraz środkom pozyskanym z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego RP wydano także inne publikacje (dostępne również darmowo on-line): T. Król, *Wilamowianie i ich sąsiedzi* (2024); Bartłomiej Jutrzak, T. Król, *Gmina wielu strojów; Kobiety – twórczynie i użytkowniczki strojów ludowych w Gminie Wilamowice* (2024).

W budynku, w którym znajduje się muzeum, prowadzone są kursy oraz inne działania, adresowane do różnych grup wiekowych, mających edukować oraz budować wspólnotę lokalną wokół tradycji, języka, stroju i folkloru. Jak zaznaczyła w jednym z udzielonych wywiadów dyrektorka placówki, aktywnie zaangażowana w jej powstanie oraz dokumentację i ochronę kultury Wilamowic, Justyna Majerska-Sznajder: „Muzeum nie tylko prezentuje w kompleksowy sposób historię kultury wilamowskiej, ale także motywuje mieszkańców i stwarza im warunki do tego, by mogli ją współcześnie praktykować i kultywować (...) jest to zwieńczenie wielu lat starań stowarzyszeń i organizacji, które próbowały uratować tę kulturę od wymarcia”⁵.

Wystawa wyróżniona

W tegorocznej edycji konkursu jury zdecydowało o przyznaniu wyróżnienia twórcom wystawy *Formy piernikarskie w polskich kolekcjach muzealnych* przygotowanej przez pracowników Muzeum Okręgowego w Toruniu. Kuratorami wystawy są Małgorzata Mikulska-Wernerowicz i Krzysztof Lewandowski. Członkowie jury szczególnie docenili ogromny wkład pracy naukowej, którą poprzedzone było przygotowanie ekspozycji. Wystawa była efektem dokładnie zaplanowanego i rzetelnie przeprowadzonego projektu badawczego, w ramach którego objęto kwerendą muzealne kolekcje form piernikarskich z terenu całej Polski. Prezentowane obiekty pochodziły ze zbiorów aż dwudziestu pięciu instytucji. Wystawa była spójna pod względem merytorycznym i ekspozycyjnym. Stanowiła świetny przykład profesjonalnego podejścia do pozornie wąskiego zagadnienia, które zostało dokładnie zgłębione pod kątem historycznym, ale też

⁵ *Niezwykła opowieść o kulturze wilamowskiej*, źródło: <https://beskidzka24.pl/niezwykla-opowiesc-o-kulturze-wilamowskiej-wideo/> [dostęp: 11.10.2025].

poszerzone o współczesne konteksty. Na wyjątkowe uznanie zasługuje też towarzysząca wystawie obszerna publikacja – katalog prezentujący formy z dwudziestu pięciu muzeów oraz zbiór dobrych praktyk i inspiracji do dalszych badań. Jest to pierwsze kompleksowe opracowanie form pierniarskich zgromadzonych w zasobach muzeów w Polsce. Ten trwały efekt wystawy jest niezwykle cenny dla środowiska muzealników i badaczy.

Wystawy uczestniczące w konkursie

Muzeum Etnograficzne w Toruniu zgłosiło wystawę, u podstawy której legł pomysł z pozoru prosty. *Fotografia – dokumenty, obrazy, dzieła. Czarno-biała retrospekcja z badań terenowych Muzeum Etnograficznego w Toruniu* – ten tytuł sugeruje przewrotnie, że zdradza całą treść ekspozycji. Czy tak jednak jest w istocie? I tak, i nie. Muzealnicy z Torunia rzeczywiście sięgnęli do swoich archiwów po zdjęcia wykonane przez ich starszych kolegów po fachu w terenie, ale byli w stanie stworzyć z nich wielowątkową opowieść. Oczywiście – na planszach zawieszonych w dawnym spichlerzu można było zobaczyć obraz wsi, która już odeszła, ale nie tylko. Widzowie mogli podejrzeć etnografów przy pracy i przekonać się, że zdjęcia, wykonywane przez nich jako dokumentacja zjawisk mają też walory artystyczne. Wreszcie – autorzy wystawy zwrócili uwagę publiczności muzealnej na aspekt działalności muzeum rzadko dostrzegany przez odwiedzających, ale leżący u podstaw działalności każdego muzeum etnograficznego, uświadomili (a może przypomnieli) ludziom spoza kręgu muzealników, że muzeum to przede wszystkim placówka naukowa i badawcza.

Muzealnicy z Muzeum Krakowa, Oddział Centrum Interpretacji Niematerialnego Dziedzictwa Krakowa postawili sobie karkołomne zadanie. Postanowili na wystawie *Od wielkiego dzwonu. Świątowanie w Krakowie* opowiedzieć o obrzędowości dorocznej w Krakowie. Potraktowali temat wielowymiarowo, przedstawiając zarówno wydarzenia głęboko zakorzenione w krakowskiej kulturze, np. harce Lajkonika, jak i zjawiska nowe, takie jak orszak Trzech Króli, wiążące się z rzymskokatolickimi świętami, jak i związane z innymi religiami czy świeckie, takie jak Święto Pracy 1 maja. Wystawie towarzyszyło między innymi wydanie wieloreligijnego kalendarza. Warto zaznaczyć, że projektowanie wystawy zostało poprzedzone przeprowadzeniem badań terenowych, w które zaangażowani zostali studenci Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej i Instytutu Religioznawstwa UJ. Pozwoliło to ukazać na ekspozycji dynamiczny

charakter krakowskiej kultury i zaprezentować także współczesny aspekt świętowania w Krakowie.

Prezentowana w Państwowym Muzeum Etnograficznym w Warszawie wystawa *Dwie dusze twórcy ludowego* to wielowymiarowa narracja o micie ludowej twórczości, oglądanym przez pryzmat własnych zbiorów muzeum. Jest to z jednej strony opowieść o tym, że dzieło sztuki ludowej ma dwóch twórców – wiejskiego artystę, który je wykonał i przybysza z miasta, który uznał je za ludowe; z drugiej strony to krytyczne spojrzenie na muzealną kolekcję i na sposób w jaki przez dekady była tworzona i prezentowana. Kuratorkami wystawy są Ewa Klekot i Amudena Rutkowska.

Jury wyraża uznanie wszystkim organizatorom zgłoszonych do konkursu wystaw. Zespoły muzealników pracujących nad realizacją swoich bardzo interesujących i często trudnych projektów wykazały się ogromną wiedzą, mobilnością, elastycznością i kreatywnością. Składamy wszystkim najserdeczniejsze podziękowania i wyrazy szacunku dla znakomicie wykonanej pracy.

Kryteria oceny

Pomysł/idea: Jaka była motywacja organizatorów do zrobienia wystawy, główny cel, główne założenia, pytania badawcze, które stawiali sobie autorzy scenariusza.

Kreacja/oprawa: Spójność z założeniami. Czy udało się zrealizować cele merytoryczne, społeczne i aranżacyjne. Czy widz (juror) odgaduje zamierzenia autorów. Ewentualne nowatorskie sposoby prezentacji. Równowaga pomiędzy dziełami i opisami. Czytelność etykiet muzealnych i ich sposób przekazu. Równowaga między obiektami, a opisami, multimediami etc.

Edukacja: środki multimedialne. Gry (planszowe, inne). Działania interaktywne. Różne i ciekawe pomysły na działania towarzyszące.

Promocja: informacja o trwałych śladach wystawy - wydawnictwa, gadżetach, sposoby dystrybuowania. Linki do mediów. Funkcjonowanie w mediach społecznościowych i innych. Informacja o frekwencji na wystawie.

